Συλλογή της Νομολογίας

ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ (δεύτερο τμήμα)

της 8ης Σεπτεμβρίου 2016*

«Προδικαστική παραπομπή — Άρθρο 49 ΣΛΕΕ — Ελευθερία εγκατάστασης — Τυχερά παίγνια — Περιορισμοί — Υπέρτεροι λόγοι γενικού συμφέροντος — Αναλογικότητα — Δημόσιες συμβάσεις — Όροι συμμετοχής σε διαγωνισμό και αξιολόγηση της οικονομικής χρηματοοικονομικής επάρκειας — Αποκλεισμός διαγωνιζομένου επειδή δεν προσκόμισε βεβαιώσεις οικονομικής και χρηματοοικονομικής του επάρκειας από δύο διαφορετικά χρηματοπιστωτικά ιδρύματα — Οδηγία 2004/18/ΕΚ — Άρθρο 47 — Δυνατότητα εφαρμογής του»

Στην υπόθεση C-225/15,

με αντικείμενο αίτηση προδικαστικής απόφασης δυνάμει του άρθρου 267 ΣΛΕΕ, που υπέβαλε το Tribunale di Reggio Calabria (πρωτοδικείο του Ρηγίου Καλαβρίας, Ιταλία) με απόφαση της 28ης Φεβρουαρίου 2015, η οποία περιήλθε στο Δικαστήριο στις 15 Μαΐου 2015, στο πλαίσιο της ποινικής δίκης κατά του

Domenico Politanò,

ΤΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ (δεύτερο τμήμα),

συγκείμενο από τους M. Ilešič, πρόεδρο τμήματος, C. Toader (εισηγήτρια), A. Rosas, A. Prechal και E. Jarašiūnas, δικαστές,

γενικός εισαγγελέας: N. Wahl

γραμματέας: L. Carrasco Marco, υπάλληλος διοικήσεως,

έχοντας υπόψη την έγγραφη διαδικασία και κατόπιν της επ' ακροατηρίου συζήτησης της 13ης Απριλίου 2016,

λαμβάνοντας υπόψη τις παρατηρήσεις που υπέβαλαν:

— ο Domenico Politanò, εκπροσωπούμενος από τους D. Agnello και D. Neto, avvocati,

— η Ιταλική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από την G. Palmieri, επικουρούμενη από την C. Colelli, avvocato dello Stato,

— η Βελγική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από τις M. Jacobs και L. Van den Broeck, επικουρούμενες από τους P. Vlaemminck, R. Verbeke και B. Van Vooren, advocaten,

— η Γερμανική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από τους T. Henze και J. Möller,

— η Πολωνική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από τον B. Majczyna,

* Γλώσσα διαδικασίας: η ιταλική.

— η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, εκπροσωπούμενη από τις E. Montaguti και E. Τσερέπα-Lacombe, καθώς και από τον A. Tokár,

αφού άκουσε τον γενικό εισαγγελέα που ανέπτυξε τις προτάσεις του κατά τη συνεδρίαση της 16ης Ιουνίου 2016,

εκδίδει την ακόλουθη

Απόφαση

1 Η αίτηση προδικαστικής απόφασης αφορά την ερμηνεία του άρθρου 49 ΣΛΕΕ, των αρχών της ίσης μεταχείρισης και της αποτελεσματικότητας, καθώς και του άρθρου 47 της οδηγίας 2004/18/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 31ης Μαρτίου 2004, περί συντονισμού των διαδικασιών σύναψης δημόσιων συμβάσεων έργων, προμηθειών και υπηρεσιών (ΕΕ 2004, L 134, σ. 114).

2 Η αίτηση αυτή υποβλήθηκε στο πλαίσιο ποινικής δίκης κατά του D. Politanò, κατηγορούμενου για παραβίαση της ιταλικής νομοθεσίας περί αποδοχής στοιχημάτων.

Το νομικό πλαίσιο

Το δίκαιο της Ένωσης

3 Το άρθρο 1, παράγραφος 2, στοιχεία α′ και δ′, και παράγραφος 4, της οδηγίας 2004/18 προβλέπει τα εξής:

«2.

α) Οι “δημόσιες συμβάσεις” είναι συμβάσεις εξ επαχθούς αιτίας οι οποίες συνάπτονται γραπτώς μεταξύ ενός ή περισσοτέρων οικονομικών φορέων και μιας ή περισσοτέρων αναθετουσών αρχών και έχουν ως αντικείμενο την εκτέλεση έργων, την προμήθεια προϊόντων ή την παροχή υπηρεσιών κατά την έννοια της παρούσας οδηγίας.[...]

δ) Οι “δημόσιες συμβάσεις υπηρεσιών” είναι δημόσιες συμβάσεις, πλην των δημόσιων συμβάσεων έργων ή προμηθειών, που έχουν ως αντικείμενο την παροχή των υπηρεσιών που αναφέρονται στο παράρτημα ΙΙ.

[...]

4. Η “σύμβαση παραχώρησης υπηρεσιών” είναι μια σύμβαση η οποία παρουσιάζει τα ίδια χαρακτηριστικά με μια δημόσια σύμβαση υπηρεσιών, εκτός από το γεγονός ότι το εργολαβικό αντάλλαγμα συνίσταται είτε αποκλειστικά στο δικαίωμα εκμετάλλευσης της υπηρεσίας είτε στο δικαίωμα αυτό σε συνδυασμό με καταβολή αμοιβής.»

4 Το άρθρο 17 της οδηγίας αυτής προέβλεπε, υπό τον τίτλο «Συμβάσεις παραχώρησης υπηρεσιών», τα ακόλουθα:

«Με την επιφύλαξη της εφαρμογής του άρθρου 3, η παρούσα οδηγία δεν εφαρμόζεται στις συμβάσεις παραχώρησης υπηρεσιών, οι οποίες ορίζονται στο άρθρο 1, παράγραφος 4.»

5 Το άρθρο 47 της ίδιας οδηγίας επιγραφόταν «Οικονομική και χρηματοοικονομική επάρκεια» και είχε ως εξής:

«1. Η οικονομική και χρηματοοικονομική επάρκεια του οικονομικού φορέα είναι δυνατόν, κατά κανόνα, να αποδεικνύεται με ένα ή περισσότερα από τα ακόλουθα δικαιολογητικά:

α) κατάλληλες τραπεζικές βεβαιώσεις ή, ενδεχομένως, πιστοποιητικό ασφαλιστικής κάλυψης επαγγελματικών κινδύνων·

β) ισολογισμούς ή αποσπάσματα ισολογισμών, στην περίπτωση που η δημοσίευση των ισολογισμών απαιτείται από τη νομοθεσία της χώρας όπου είναι εγκατεστημένος ο οικονομικός φορέας·

γ) δήλωση περί του ολικού ύψους του κύκλου εργασιών και, ενδεχομένως, του κύκλου εργασιών στον τομέα δραστηριοτήτων που αποτελεί το αντικείμενο της σύμβασης, για τις τρεις τελευταίες οικονομικές χρήσεις κατ' ανώτατο όριο, συναρτήσει της ημερομηνίας δημιουργίας του οικονομικού φορέα ή έναρξης των δραστηριοτήτων του, εφόσον είναι διαθέσιμες οι πληροφορίες για τον εν λόγω κύκλο εργασιών.

2. Ένας οικονομικός φορέας μπορεί, ενδεχομένως και για μια συγκεκριμένη σύμβαση, να στηρίζεται στις δυνατότητες άλλων φορέων, ασχέτως της νομικής φύσης των δεσμών του με αυτούς. Στην περίπτωση αυτή, πρέπει να αποδεικνύει στην αναθέτουσα αρχή ότι θα έχει στη διάθεσή του τους αναγκαίους πόρους, παραδείγματος χάριν, με την προσκόμιση της σχετικής δέσμευσης των φορέων αυτών.

3. Υπό τις ίδιες συνθήκες, μια κοινοπραξία οικονομικών φορέων από τις αναφερόμενες στο άρθρο 4 μπορεί να στηρίζεται στις δυνατότητες των μετεχόντων στην κοινοπραξία ή άλλων φορέων.

4. Οι αναθέτουσες αρχές υποδεικνύουν, στην προκήρυξη διαγωνισμού ή στην πρόσκληση υποβολής προσφορών, ποιο ή ποια από τα αναφερόμενα στην παράγραφο 1 δικαιολογητικά επέλεξαν, καθώς και ποια άλλα δικαιολογητικά πρέπει να προσκομισθούν.

5. Αν ο οικονομικός φορέας, για βάσιμο λόγο, δεν είναι σε θέση να προσκομίσει τα δικαιολογητικά που ζητεί η αναθέτουσα αρχή, μπορεί να αποδεικνύει την οικονομική και χρηματοοικονομική του επάρκεια με οποιοδήποτε άλλο έγγραφο το οποίο η αναθέτουσα αρχή κρίνει κατάλληλο.»

6 Η οδηγία 2004/18 καταργήθηκε με την οδηγία 2014/24/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 26ης Φεβρουαρίου 2014 (ΕΕ L 94, σ. 65).

Το ιταλικό δίκαιο

7 Το άρθρο 10, παράγραφοι 9octies και 9novies, της decreto-legge n. 16 – Disposizioni urgenti in materia di semplificazioni tributarie, di efficientamento e potenziamento delle procedure di accertamento (πράξης νομοθετικού περιεχομένου αριθ. 16, σχετικά με επείγουσες διατάξεις για την απλοποίηση της φορολογίας, τη βελτίωση της αποτελεσματικότητας και την ενίσχυση των διαδικασιών ελέγχου) της 2ας Μαρτίου 2012 (*GURI* αριθ. 52, της 2ας Μαρτίου 2012, σ. 1), η οποία κυρώθηκε, κατόπιν τροποποιήσεων, με τον νόμο 44, της 26ης Απριλίου 2012 (τακτικό συμπλήρωμα στην *GURI* αριθ. 99, της 28ης Απριλίου 2012) (στο εξής: ΠΝΠ του 2012), προβλέπει τα κάτωθι:

«9octies Στο πλαίσιο της αναδιοργάνωσης των διατάξεων στον τομέα των δημόσιων παιγνίων, περιλαμβανομένων εκείνων που αφορούν τα στοιχήματα τόσο επί αθλητικών και ιππικών όσο και επί μη αθλητικών διοργανώσεων, οι διατάξεις της παρούσας παραγράφου έχουν ως σκοπό να προωθήσουν την αναδιοργάνωση αυτή, σε πρώτο στάδιο με τον συγχρονισμό της λήξης των συμβάσεων παραχώρησης για την αποδοχή τέτοιων στοιχημάτων, ώστε να τηρηθεί η υποχρέωση της

προσαρμογής των εθνικών κανόνων, σχετικά με την επιλογή των προσώπων τα οποία αποδέχονται, για λογαριασμό του Δημοσίου, στοιχήματα τόσο επί αθλητικών και ιππικών όσο και επί μη αθλητικών διοργανώσεων τηρουμένης της επιταγής περί προσαρμογής, προς τις αρχές που τέθηκαν με την απόφαση του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, της 16ης Φεβρουαρίου 2012, στις συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-72/10 και C-77/10. Προς τούτο, λαμβανομένου υπόψη ότι επίκειται η λήξη ορισμένων συμβάσεων παραχώρησης για την αποδοχή των στοιχημάτων αυτών, η Ανεξάρτητη Αρχή Κρατικών Μονοπωλίων προκηρύσσει αμέσως και, εν πάση περιπτώσει, το αργότερο μέχρι τις 31 Ιουλίου 2012, διαγωνισμό για την επιλογή των προσώπων που αποδέχονται τα εν λόγω στοιχήματα, σύμφωνα, τουλάχιστον, με τα ακόλουθα κριτήρια:

a) δυνατότητα συμμετοχής των προσώπων τα οποία, πρώτον, ασκούσαν ήδη δραστηριότητα αποδοχής στοιχημάτων σε ένα από τα κράτη του Ευρωπαϊκού Οικονομικού Χώρου, με συνέπεια να έχουν στο αντίστοιχο κράτος νόμιμη ή επιχειρησιακή έδρα, βάσει έγκυρης και ισχύουσας αδείας χορηγηθείσας σύμφωνα με τις εφαρμοστέες διατάξεις στην έννομη τάξη του συγκεκριμένου κράτους, δεύτερον, διαθέτουν τα απαιτούμενα εχέγγυα εντιμότητας και αξιοπιστίας και, τρίτον, πληρούν τους όρους που θέτει, από πλευράς οικονομικής κατάστασης και περιουσιακών στοιχείων, η Ανεξάρτητη Αρχή Κρατικών Μονοπωλίων, δυνάμει των σχετικών διατάξεων του νόμου αριθ. 220 και της πράξης νομοθετικού περιεχομένου αριθ. 98, της 6ης Ιουλίου 2011, η οποία κυρώθηκε, κατόπιν τροποποιήσεων, με τον νόμο αριθ. 111, της 15ης Ιουλίου 2011·

b) σύναψη συμβάσεων παραχωρήσεως, με λήξη στις 30 Ιουνίου 2016, για την αποδοχή, αποκλειστικά εκτός Διαδικτύου, στοιχημάτων τόσο επί αθλητικών και ιππικών όσο και επί μη αθλητικών διοργανώσεων, εκ μέρους 2 000 κατ' ανώτατο όριο πρακτορείων, με αποκλειστική δραστηριότητα τα δημόσια παίγνια, χωρίς περιορισμό ως προς τις ελάχιστες αποστάσεις μεταξύ των πρακτορείων ή μεταξύ αυτών και άλλων, ήδη ενεργών, σημείων αποδοχής τέτοιων στοιχημάτων·

c) βασική αγοραία αξία ύψους 11 000 EUR για κάθε πρακτορείο, ως συστατικό στοιχείο της τιμής·

d) σύναψη σύμβασης παραχώρησης με περιεχόμενο σύμφωνο προς κάθε άλλη αρχή που απορρέει από την προαναφερθείσα απόφαση του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης της 16ης Φεβρουαρίου 2012, καθώς και προς τις συνάδουσες με την απόφαση αυτή διατάξεις του εθνικού δικαίου οι οποίες ισχύουν στον τομέα των δημόσιων παιγνίων·

e) δυνατότητα λειτουργίας των πρακτορείων σε οποιοδήποτε δήμο ή επαρχία, χωρίς ανώτατο όριο ανά εδαφική περιοχή και χωρίς όρους που είτε να είναι ευνοϊκοί προς τους ήδη εξουσιοδοτημένους παραχωρησιούχους για την αποδοχή των ίδιων στοιχημάτων είτε, εν πάση περιπτώσει, να ενδέχεται να αποβούν υπέρ των επιχειρηματιών αυτών·

f) σύσταση εγγυήσεων σε συμφωνία με τις διατάξεις του άρθρου 24 του πράξης νομοθετικού περιεχομένου αριθ. 98, της 6ης Ιουλίου 2011, η οποία κυρώθηκε, κατόπιν τροποποιήσεων, με τον νόμο αριθ. 111, της 15ης Ιουλίου 2011.

9novies Οι παραχωρησιούχοι που έχουν εξουσιοδοτηθεί να αποδέχονται στοιχήματα κατά την έννοια της παραγράφου 9octies δυνάμει συμβάσεων παραχώρησης οι οποίες λήγουν στις 30 Ιουνίου 2012, συνεχίζουν τις δραστηριότητές τους αποδοχής μέχρι την ημερομηνία σύναψης των συμβάσεων παραχώρησης που θα ανατεθούν σύμφωνα με την ως άνω παράγραφο. Καταργούνται οι παράγραφοι 37 και 38 του άρθρου 24 της πράξης νομοθετικού περιεχομένου αριθ. 98, της 6ης Ιουλίου 2011, η οποία κυρώθηκε, κατόπιν τροποποιήσεων, με τον νόμο αριθ. 111, της 15ης Ιουλίου 2011, το στοιχείο e της παραγράφου 287 του άρθρου 1 του νόμου αριθ. 311, της 30ής Δεκεμβρίου 2004, καθώς και το στοιχείο e της παραγράφου 4 του άρθρου 38 της πράξης νομοθετικού περιεχομένου αριθ. 223, της 4ης Ιουλίου 2006, η οποία κυρώθηκε, κατόπιν τροποποιήσεων, με τον νόμο αριθ. 248, της 4ης Αυγούστου 2006.»

8 Οι ιταλικές αρχές κίνησαν στη διάρκεια του 2012 διαδικασίες διαγωνισμού σύμφωνα με τις διατάξεις της ΠΝΠ του 2012. Το άρθρο 3.2 των συνημμένων σε παράρτημα της αντίστοιχης προκήρυξης (στο εξής: προκήρυξη Monti) διοικητικών κανόνων σχετικά με την ανάθεση και τη σύναψη συμβάσεων παραχώρησης επέβαλλε σε όσους διαγωνιζομένους είχαν συσταθεί ως νομικά πρόσωπα εντός της τελευταίας διετίας και είχαν συνολικά έσοδα, από τη δραστηριότητά τους ως φορέων εκμετάλλευσης τυχερών παιγνίων, χαμηλότερα των δύο εκατομμυρίων ευρώ κατά τις δύο τελευταίες οικονομικές χρήσεις να προσκομίσουν βεβαιώσεις από δύο τουλάχιστον χρηματοπιστωτικά ιδρύματα που να πιστοποιούν την οικονομική και χρηματοοικονομική τους επάρκεια.

9 Η οδηγία 2004/18 μεταφέρθηκε στην ιταλική έννομη τάξη με το decreto legislativo n. 163 – Codice dei contratti pubblici relativi a lavori, servizi e forniture in attuazione delle direttive 2004/17/CE e 2004/18/CE (νομοθετικό διάταγμα αριθ. 163, για τη θέσπιση κώδικα δημόσιων συμβάσεων έργων, υπηρεσιών και προμηθειών κατ' εφαρμογήν των οδηγιών 2004/17/ΕΚ και 2004/18/ΕΚ), της 12ης Απριλίου 2006 (τακτικό συμπλήρωμα στην *GURI* αριθ. 100, της 2ας Μαΐου 2006).

10 Κατά το άρθρο 41 του νομοθετικού αυτού διατάγματος, η αναθέτουσα αρχή ορίζει ποιες προϋποθέσεις πρέπει να πληρούνται προκειμένου να γίνει δεκτό ότι αποδεικνύεται η απαιτούμενη οικονομική και χρηματοοικονομική επάρκεια προς εκτέλεση της σύμβασης. Εντούτοις, στην ίδια αυτή διάταξη διευκρινίζεται ότι ο διαγωνιζόμενος ο οποίος, για εύλογη αιτία, δεν είναι σε θέση να προσκομίσει τις απαιτούμενες τραπεζικές ή λογιστικές βεβαιώσεις μπορεί να αποδείξει την επάρκειά του με οποιοδήποτε άλλο έγγραφο κρίνεται κατάλληλο από την αναθέτουσα αρχή.

Η διαφορά της κύριας δίκης και τα προδικαστικά ερωτήματα

11 Στις 6 Φεβρουαρίου 2015, ομάδα της διοικητικής αστυνομίας της Questura di Reggio Calabria (αστυνομικής διεύθυνσης του Ρηγίου Καλαβρίας, Ιταλία) διαπίστωσε, κατόπιν ελέγχου στο εμπορικό κατάστημα με την επωνυμία «Betuniq», το οποίο βρίσκεται στην Polistena (Ιταλία), τελεί υπό τη διαχείριση του D. Politanò και συνδέεται με τη μαλτέζικη εταιρία UniqGroup Ltd (στο εξής: UniqGroup), ότι διεξάγονταν εκεί δραστηριότητες αποδοχής στοιχημάτων χωρίς να έχει χορηγηθεί προηγουμένως σχετική άδεια παραχώρησης.

12 Για τον λόγο αυτό, ο Giudice per le indagini preliminari (ανακριτής δικαστής) του Tribunale di Palmi (πρωτοδικείου του Palmi, Ιταλία) διέταξε, με απόφαση της 13ης Φεβρουαρίου 2015, την κατάσχεση των πραγμάτων που χρησιμοποιούνταν στο πλαίσιο της συγκεκριμένης δραστηριότητας.

13 Ο D. Politanò άσκησε κατά της απόφασης αυτής προσφυγή ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου, υποστηρίζοντας ότι ορισμένες από τις ρήτρες της προκήρυξης Monti ήταν ασύμβατες προς τα άρθρα 49 ΣΛΕΕ και 56 ΣΛΕΕ.

14 Ειδικότερα, κατά την άποψη του προσφεύγοντος της κύριας δίκης, δεν στοιχειοθετείται παράβαση στην περίπτωσή του, διότι η αποδοχή στοιχημάτων επί αθλητικών εκδηλώσεων για λογαριασμό της μαλτέζικης εταιρίας UniqGroup πρέπει να θεωρηθεί σύννομη, στο μέτρο που η εθνική νομοθεσία είναι αντίθετη προς τα άρθρα 49 ΣΛΕΕ και 56 ΣΛΕΕ.

15 Επ' αυτού, ισχυρίζεται ότι η UniqGroup είχε αποκλειστεί από τον διαγωνισμό ο οποίος είχε προκηρυχθεί το 2012 επειδή δεν είχε προσκομίσει δύο βεβαιώσεις οικονομικής και χρηματοοικονομικής επάρκειας από δύο διαφορετικά χρηματοπιστωτικά ιδρύματα, όπως απαιτούσε το άρθρο 3.2 των συνημμένων σε παράρτημα της προκήρυξης Monti διοικητικών κανόνων.

16 Κατά το αιτούν δικαστήριο, σε οποιονδήποτε διαγωνισμό μετέχουν φορείς εκμετάλλευσης τυχερών παιγνίων από περισσότερα κράτη μέλη, όπως στην προκειμένη περίπτωση, θα πρέπει οπωσδήποτε να τηρείται το άρθρο 47 της οδηγίας 2004/18, που προβλέπει ότι η οικονομική και χρηματοοικονομική επάρκεια των οικονομικών φορέων είναι δυνατό να αξιολογηθεί με βάση «οποιοδήποτε άλλο έγγραφο το οποίο η αναθέτουσα αρχή κρίνει κατάλληλο».

17 Το αιτούν δικαστήριο επισημαίνει ότι ο ορισμός, από τις ιταλικές αρχές, αυστηρών προϋποθέσεων συμμετοχής στους διαγωνισμούς δεν πρέπει, σε καμία περίπτωση, να αντιστρατεύεται την αρχή της ευρύτερης δυνατής συμμετοχής στους διαγωνισμούς, εφόσον απαιτείται να εξασφαλίζεται σε κάθε ενδιαφερόμενο η δυνατότητα να αποδείξει την οικονομική και χρηματοοικονομική του επάρκεια μέσω οποιουδήποτε εγγράφου κρίνεται κατάλληλο, και όχι μόνον μέσω των εγγράφων που έχει ζητήσει η αναθέτουσα αρχή.

18 Αυτό σημαίνει, πάντοτε κατά το αιτούν δικαστήριο, ότι οι εθνικές αρχές όφειλαν να έχουν προσδιορίσει ρητώς τα κριτήρια τα οποία θεωρούν κατάλληλα και πρόσφορα για την απόδειξη της απαιτούμενης οικονομικής και χρηματοοικονομικής επάρκειας, προκειμένου κάθε διαγωνιζόμενος να είναι, εν πάση περιπτώσει, σε θέση να τα επικαλεστεί λυσιτελώς.

19 Επομένως, το αιτούν δικαστήριο εκτιμά ότι, εν προκειμένω, οι συνημμένοι σε παράρτημα της προκήρυξης Monti διοικητικοί κανόνες ήταν διατυπωμένοι κατά τέτοιον τρόπο ώστε δεν κατέστη δυνατό στην UniqGroup να αποδείξει με άλλον τρόπο, πέραν της προσκόμισης των δικαιολογητικών που ορίζονταν με τους κανόνες αυτούς, την οικονομική και χρηματοοικονομική της επάρκεια.

20 Κατόπιν τούτου, το Tribunale di Reggio Calabria (πρωτοδικείο του Ρηγίου Καλαβρίας, Ιταλία) αποφάσισε να αναστείλει την ενώπιόν του διαδικασία και να υποβάλει στο Δικαστήριο τα ακόλουθα προδικαστικά ερωτήματα:

«1) Έχουν το άρθρο 49 ΣΛΕΕ, καθώς και οι αρχές της ίσης μεταχειρίσεως και της αποτελεσματικότητας την έννοια ότι αντιτίθενται σε εθνική ρύθμιση περί τυχερών παιγνίων η οποία, για τη σύναψη συμβάσεων παραχωρήσεως, προβλέπει την προκήρυξη νέου διαγωνισμού (διεπόμενου από το άρθρο 10, παράγραφος 9octies, του νόμου 44 της 26ης Απριλίου 2012), η οποία, χωρίς να θέτει εν προκειμένω άλλο κριτήριο εκτός από δύο τραπεζικές βεβαιώσεις από δύο διαφορετικά χρηματοπιστωτικά ιδρύματα, περιέχει ρήτρα αποκλεισμού από τον διαγωνισμό λόγω ελλείψεως οικονομικής και χρηματοοικονομικής επάρκειας;

2) Έχει το άρθρο 47 της οδηγίας 2004/18 […] την έννοια ότι αντιτίθεται σε εθνική ρύθμιση περί τυχερών παιγνίων η οποία, για τη σύναψη συμβάσεων παραχωρήσεως, προβλέπει την προκήρυξη νέου διαγωνισμού (διεπόμενου από το άρθρο 10, παράγραφος 9octies, του νόμου 44 της 26ης Απριλίου 2012), η οποία, χωρίς να προβλέπει εν προκειμένω άλλα έγγραφα ή άλλες επιλογές, όπως προβλέπει η υπερεθνική νομοθεσία, [περιέχει ρήτρα αποκλεισμού από τον διαγωνισμό λόγω ελλείψεως] οικονομικής και χρηματοοικονομικής επάρκειας;»

Επί των προδικαστικών ερωτημάτων

Επί του παραδεκτού

21 Η Ιταλική Κυβέρνηση και, μόνον ως προς το δεύτερο ερώτημα, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή υποστηρίζουν ότι η αίτηση προδικαστικής απόφασης θα πρέπει να κριθεί απαράδεκτη, στο μέτρο που το αιτούν δικαστήριο δεν εκθέτει το πραγματικό πλαίσιο αρκούντως λεπτομερώς, ώστε να μπορέσει το Δικαστήριο να δώσει χρήσιμη απάντηση.

22 Στο σημείο αυτό, υπενθυμίζεται ότι, όπως προκύπτει από πάγια νομολογία, είναι κατά τεκμήριο λυσιτελή τα ερωτήματα που αφορούν την ερμηνεία του δικαίου της Ένωσης και υποβάλλονται από εθνικό δικαστή εντός του κανονιστικού και πραγματικού πλαισίου το οποίο οριοθετεί ο ίδιος με δική του ευθύνη, χωρίς το Δικαστήριο να οφείλει να ελέγξει κατά πόσον το πλαίσιο αυτό είναι ακριβές. Το Δικαστήριο μπορεί να μην αποφανθεί επί αίτησης εθνικού δικαστηρίου μόνον όταν είναι πρόδηλο ότι η ζητούμενη ερμηνεία του δικαίου της Ένωσης ουδεμία σχέση έχει με το υποστατό ή με το αντικείμενο της διαφοράς της κύριας δίκης, όταν το πρόβλημα είναι υποθετικής φύσης ή ακόμη όταν δεν διαθέτει τα πραγματικά και νομικά στοιχεία τα οποία είναι απαραίτητα προκειμένου να δώσει χρήσιμη απάντηση στα ερωτήματα που του υποβάλλονται (απόφαση της 22ας Ιανουαρίου 2015, Stanley International Betting και Stanleybet Malta, C-463/13, EU:C:2015:25, σκέψη 26 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).

23 Επίσης κατά πάγια νομολογία, η ανάγκη να δοθεί χρήσιμη για τον εθνικό δικαστή ερμηνεία του δικαίου της Ένωσης επιβάλλει να ορίσει αυτός το πραγματικό και κανονιστικό πλαίσιο στο οποίο εντάσσονται τα ερωτήματα που υποβάλλει ή, τουλάχιστον, να εξηγήσει σε ποιες πραγματικές περιστάσεις στηρίζονται τα ερωτήματά του. Επιπλέον, πρέπει να αναφέρεται, στην απόφαση περί παραπομπής, για ποιους ακριβώς λόγους ο εθνικός δικαστής κατέληξε να διερωτηθεί επί της ερμηνείας του δικαίου της Ένωσης και να κρίνει αναγκαία την υποβολή προδικαστικών ερωτημάτων στο Δικαστήριο (απόφαση της 22ας Ιανουαρίου 2015, Stanley International Betting και Stanleybet Malta, C-463/13, EU:C:2015:25, σκέψη 27 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).

24 Εξάλλου, το Δικαστήριο έχει τονίσει ότι οι απαιτήσεις που υπενθυμίστηκαν στις σκέψεις 22 και 23 της παρούσας απόφασης πληρούνται ευκολότερα όταν η αίτηση προδικαστικής απόφασης εντάσσεται σε πλαίσιο το οποίο είναι ήδη, εν πολλοίς, γνωστό (βλ., ιδίως, διάταξη της 17ης Ιουλίου 2014, 3D I, C-107/14, μη δημοσιευθείσα, EU:C:2014:2117, σκέψη 12 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).

25 Εν προκειμένω, διαπιστώνεται σε σχέση με την απόφαση περί παραπομπής, αφενός, ότι περιγράφει με αρκετή σαφήνεια και ακρίβεια το νομικό και πραγματικό πλαίσιο της υπόθεσης της κύριας δίκης, και, αφετέρου, ότι είναι δυνατό να συναχθεί, από τα στοιχεία τα οποία αυτή περιέχει, το περιεχόμενο των υποβληθέντων ερωτημάτων, όπως μαρτυρούν άλλωστε οι γραπτές παρατηρήσεις που κατέθεσαν τόσο οι κυβερνήσεις διαφόρων κρατών μελών όσο και η Επιτροπή.

26 Κατόπιν τούτου, πρέπει να γίνει δεκτό ότι η αίτηση προδικαστικής απόφασης είναι παραδεκτή.

Επί του δεύτερου ερωτήματος

27 Με το δεύτερο ερώτημά του, το οποίο ενδείκνυται να εξεταστεί πρώτο, το αιτούν δικαστήριο ζητεί κατ' ουσίαν να διευκρινιστεί αν το άρθρο 47 της οδηγίας 2004/18 έχει την έννοια ότι δεν επιτρέπει εθνική διάταξη όπως η επίμαχη στην υπόθεση της κύριας δίκης, που επιβάλλει σε όσους επιχειρηματίες προτίθενται να μετάσχουν σε διαγωνισμό για τη χορήγηση αδειών παραχώρησης στον τομέα των τυχερών παιγνίων και των στοιχημάτων την υποχρέωση να αποδείξουν την οικονομική και χρηματοοικονομική τους επάρκεια μέσω βεβαιώσεων από δύο τουλάχιστον χρηματοπιστωτικά ιδρύματα, χωρίς να παρέχει τη δυνατότητα να αποδειχθεί η εν λόγω επάρκεια με οποιοδήποτε άλλο έγγραφο.

28 Ως προκαταρκτικό ζήτημα, πρέπει να διερευνηθεί αν η συγκεκριμένη οδηγία έχει εφαρμογή σε υπόθεση όπως αυτή της κύριας δίκης.

29 Σημειωτέον, επ' αυτού, ότι η οδηγία 2004/18 αφορά τις διαδικασίες ανάθεσης δημόσιων συμβάσεων και όχι τις διαδικασίες με αντικείμενο την παραχώρηση υπηρεσιών, δεδομένου ότι οι τελευταίες αποκλείονται από το πεδίο εφαρμογής της οδηγίας δυνάμει του άρθρου 17 αυτής. Πράγματι, η ως άνω διάταξη αποκλείει ρητώς τις παραχωρήσεις συμβάσεων, οι οποίες ορίζονται στο άρθρο 1, παράγραφος 4, της ίδιας πάντοτε οδηγίας ως συμβάσεις που παρουσιάζουν τα ίδια χαρακτηριστικά με

τις δημόσιες συμβάσεις υπηρεσιών, εκτός από το γεγονός ότι το εργολαβικό αντάλλαγμα συνίσταται είτε αποκλειστικά στο δικαίωμα εκμετάλλευσης της υπηρεσίας είτε στο δικαίωμα αυτό σε συνδυασμό με καταβολή αμοιβής.

30 Κατά τη νομολογία του Δικαστηρίου, από τη σύγκριση των ορισμών της δημόσιας σύμβασης υπηρεσιών και της σύμβασης παραχώρησης υπηρεσιών στην παράγραφο 2, στοιχεία α′ και δ′, και στην παράγραφο 4 του άρθρου 1 της οδηγίας 2004/18, αντίστοιχα, καθίσταται σαφές ότι η μεταξύ τους διαφορά έγκειται στο αντάλλαγμα για την παροχή των υπηρεσιών. Η σύμβαση υπηρεσιών προϋποθέτει αντιπαροχή η οποία, έστω και αν δεν είναι η μόνη, καταβάλλεται απευθείας από την αναθέτουσα αρχή στον πάροχο, ενώ στην περίπτωση σύμβασης παραχώρησης υπηρεσιών το αντάλλαγμα για την παροχή των υπηρεσιών συνίσταται είτε αποκλειστικά στο δικαίωμα εκμετάλλευσης της υπηρεσίας είτε στο δικαίωμα αυτό σε συνδυασμό με καταβολή αμοιβής (βλ. απόφαση της 10ης Μαρτίου 2011, Privater Rettungsdienst und Krankentransport Stadler, C-274/09, EU:C:2011:130, σκέψη 24 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).

31 Από την ίδια νομολογία συνάγεται επίσης ότι, μολονότι ο τρόπος αμοιβής αποτελεί, βάσει των προεκτεθέντων, ένα από τα κρίσιμα στοιχεία για τον χαρακτηρισμό μιας σύμβασης ως σύμβασης παραχώρησης υπηρεσιών, ο χαρακτηρισμός αυτός προϋποθέτει την ανάληψη, από τον παραχωρησιούχο, του κινδύνου που συνδέεται με την εκμετάλλευση των οικείων υπηρεσιών, καθώς και ότι, αν δεν μετακυλίεται στον πάροχο ο κίνδυνος ο οποίος συνδέεται με την παροχή των υπηρεσιών, τούτο συνιστά ένδειξη ότι πρόκειται για δημόσια σύμβαση υπηρεσιών και όχι για σύμβαση παραχώρησης υπηρεσιών (βλ., υπ' αυτή την έννοια, απόφαση της 10ης Μαρτίου 2011, Privater Rettungsdienst und Krankentransport Stadler, C-274/09, EU:C:2011:130, σκέψη 26 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).

32 Στην υπόθεση της κύριας δίκης, όπως παρατήρησε ο γενικός εισαγγελέας στο σημείο 51 των προτάσεών του, ο πάροχος των υπηρεσιών, αφενός, δεν εισπράττει αμοιβή από την αναθέτουσα αρχή και, αφετέρου, αναλαμβάνει εξ ολοκλήρου τον κίνδυνο που συνδέεται με την άσκηση των δραστηριοτήτων της αποδοχής και της διαβίβασης των στοιχημάτων.

33 Επομένως, μια παραχώρηση σχετική με την οργάνωση των στοιχημάτων όπως η επίμαχη εν προκειμένω δεν είναι δυνατό να χαρακτηριστεί ως δημόσια σύμβαση υπηρεσιών κατά την έννοια του άρθρου 1, παράγραφος 2, στοιχεία α′ και δ′, της οδηγίας 2004/18.

34 Κατόπιν των ανωτέρω, στο δεύτερο προδικαστικό ερώτημα πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι η εν λόγω οδηγία, και ειδικότερα το άρθρο 47, έχουν την έννοια ότι δεν εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής τους εθνική ρύθμιση, όπως η επίμαχη στην υπόθεση της κύριας δίκης, η οποία ρυθμίζει τη χορήγηση αδειών παραχώρησης στον τομέα των τυχερών παιγνίων.

Επί του πρώτου ερωτήματος

35 Επισημαίνεται, ως προκαταρκτικό ζήτημα, ότι ναι μεν το αιτούν δικαστήριο αναφέρεται, όπως διατύπωσε το πρώτο του ερώτημα, στις αρχές της ίσης μεταχείρισης και της αποτελεσματικότητας, πλην όμως η απόφαση περί παραπομπής δεν περιέχει κανένα στοιχείο από το οποίο να προκύπτει για ποιους λόγους το δικαστήριο αυτό διερωτάται επί της ερμηνείας των συγκεκριμένων αρχών και ποια σχέση έχουν οι εν λόγω αρχές με την επίμαχη εν προκειμένω εθνική νομοθεσία.

36 Με αυτά τα δεδομένα, πρέπει να γίνει δεκτό ότι το αιτούν δικαστήριο ζητεί, με το πρώτο του ερώτημα, να διευκρινιστεί κατ' ουσίαν αν το άρθρο 49 ΣΛΕΕ έχει την έννοια ότι δεν επιτρέπει εθνική διάταξη όπως η επίμαχη στην υπόθεση της κύριας δίκης, που επιβάλλει σε όσους επιχειρηματίες προτίθενται να μετάσχουν σε διαγωνισμό για τη χορήγηση αδειών παραχώρησης στον τομέα των τυχερών

παιγνίων και των στοιχημάτων την υποχρέωση να αποδείξουν την οικονομική και χρηματοοικονομική τους επάρκεια μέσω βεβαιώσεων από δύο τουλάχιστον χρηματοπιστωτικά ιδρύματα, χωρίς να παρέχει τη δυνατότητα να αποδειχθεί η επάρκεια αυτή με οποιοδήποτε άλλο έγγραφο.

37 Κατ' αρχάς, κατά πάγια νομολογία, πρέπει να λογίζονται ως περιορισμοί της ελευθερίας εγκατάστασης και/ή της ελεύθερης παροχής υπηρεσιών όλα τα μέτρα που απαγορεύουν, κωλύουν ή καθιστούν λιγότερο ελκυστική την άσκηση των ελευθεριών τις οποίες διασφαλίζουν τα άρθρα 49 ΣΛΕΕ και 56 ΣΛΕΕ (απόφαση της 22ας Ιανουαρίου 2015, Stanley International Betting και Stanleybet Malta, C-463/13, EU:C:2015:25, σκέψη 45 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).

38 Διάταξη κράτους μέλους, όπως η επίμαχη εν προκειμένω, η οποία εξαρτά την άσκηση μιας οικονομικής δραστηριότητας από την απόκτηση άδειας παραχώρησης και επιβάλλει, στο πλαίσιο αυτό, στους παραχωρησιούχους την υποχρέωση να προσκομίσουν βεβαιώσεις από δύο διαφορετικά χρηματοπιστωτικά ιδρύματα, είναι πιθανό να αποθαρρύνει τους επιχειρηματίες από τη συμμετοχή στον σχετικό διαγωνισμό και να συνιστά, ως εκ τούτου, περιορισμό της ελευθερίας εγκατάστασης κατά την έννοια του άρθρου 49 ΣΛΕΕ.

39 Υπενθυμίζεται, εν συνεχεία, ότι η ρύθμιση των τυχερών παιγνίων καταλέγεται μεταξύ των τομέων εκείνων στους οποίους υπάρχουν μεταξύ των κρατών μελών σημαντικές διαφορές ηθικής, θρησκευτικής και πολιτιστικής φύσης. Εφόσον ο τομέας αυτός δεν έχει εναρμονιστεί σε επίπεδο Ένωσης, τα κράτη μέλη απολαύουν ευρείας διακριτικής ευχέρειας όσον αφορά την επιλογή του ενδεδειγμένου, κατά την εκτίμησή τους, βαθμού προστασίας των καταναλωτών και της δημόσιας τάξης (βλ., στο ίδιο πνεύμα, απόφαση της 22ας Ιανουαρίου 2015, Stanley International Betting και Stanleybet Malta, C-463/13, EU:C:2015:25, σκέψεις 51 και 52 καθώς και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).

40 Τα κράτη μέλη είναι, συνεπώς, ελεύθερα να καθορίζουν τους σκοπούς της πολιτικής τους στον τομέα των τυχερών παιγνίων και, ενδεχομένως, να προσδιορίζουν με ακρίβεια το επίπεδο της επιδιωκόμενης προστασίας. Εντούτοις, τυχόν περιορισμοί τους οποίους επιβάλλουν τα κράτη μέλη πρέπει να πληρούν τις προϋποθέσεις οι οποίες απορρέουν από τη νομολογία του Δικαστηρίου, ιδίως ως προς τη δικαιολόγησή τους από υπέρτερους λόγους γενικού συμφέροντος και ως προς την αναλογικότητά τους (βλ., υπ' αυτή την έννοια, απόφαση της 8ης Σεπτεμβρίου 2009, Liga Portuguesa de Futebol Profissional και Bwin International, C-42/07, EU:C:2009:519, σκέψη 59 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).

41 Πρέπει, επομένως, να εξεταστεί αν περιορισμός όπως ο επίμαχος εν προκειμένω μπορεί είτε να γίνει δεκτός ως μέτρο παρέκκλισης, από εκείνα που προβλέπονται ρητώς για λόγους δημόσιας τάξης, δημόσιας ασφάλειας και δημόσιας υγείας στα άρθρα 51 ΣΛΕΕ και 52 ΣΛΕΕ, τα οποία εφαρμόζονται και στον τομέα της ελεύθερης παροχής υπηρεσιών δυνάμει του άρθρου 62 ΣΛΕΕ, είτε να δικαιολογείται, σύμφωνα με τη νομολογία του Δικαστηρίου, από υπέρτερους λόγους γενικού συμφέροντος (απόφαση της 12ης Ιουνίου 2014, Digibet και Albers, C-156/13, EU:C:2014:1756, σκέψη 22 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).

42 Εν προκειμένω, η Ιταλική Κυβέρνηση υποστηρίζει ότι η επίμαχη περιοριστική διάταξη δικαιολογείται, στο πλαίσιο της καταπολέμησης της εγκληματικότητας που συνδέεται με τα τυχερά παίγνια, από το συμφέρον για διασφάλιση της απρόσκοπτης άσκησης της νόμιμης δραστηριότητας αποδοχής στοιχημάτων ώστε να αναχαιτιστεί η ανάπτυξη παράλληλης παράνομης δραστηριότητας, καθώς και από το συμφέρον για καλύτερη προστασία των καταναλωτών. Έτσι, κατά την άποψή της, είναι απολύτως αναγκαίο η οικονομική και χρηματοοικονομική επάρκεια των παραχωρησιούχων να τους παρέχει τη δυνατότητα να ασκούν σε βάθος χρόνου τη δραστηριότητά τους στην αγορά.

43 Υπενθυμίζεται συναφώς ότι παρόμοιος σκοπός μπορεί όντως να αποτελεί υπέρτερο λόγο γενικού συμφέροντος, ικανό να δικαιολογήσει περιορισμό των θεμελιωδών ελευθεριών όπως ο επίμαχος στην υπόθεση της κύριας δίκης (βλ., στο ίδιο πνεύμα, απόφαση της 28ης Ιανουαρίου 2016, Laezza, C-375/14, EU:C:2016:60, σκέψεις 34 και 35). Το Δικαστήριο έχει, εξάλλου, διαπιστώσει ότι ο σκοπός της καταπολέμησης της εγκληματικότητας που συνδέεται με τα τυχερά παίγνια είναι δυνατό να

δικαιολογήσει τους περιορισμούς τους οποίους συνεπάγεται, για τις θεμελιώδεις ελευθερίες, εθνική περιοριστική ρύθμιση (βλ., υπ' αυτή την έννοια, απόφαση της 12ης Σεπτεμβρίου 2013, Biasci κ.λπ., C-660/11 και C-8/12, EU:C:2013:550, σκέψη 23, και απόφαση της 28ης Ιανουαρίου 2016, Laezza, C-375/14, EU:C:2016:60, σκέψη 32).

44 Εντούτοις, επιβάλλεται να εξεταστεί ακόμη κατά πόσον ο επίμαχος εν προκειμένω περιορισμός είναι κατάλληλος να εξασφαλίσει την υλοποίηση του επιδιωκόμενου σκοπού χωρίς να βαίνει πέραν του αναγκαίου ορίου για την επίτευξή του, όπερ σημαίνει ότι θα πρέπει, στο πλαίσιο αυτό, να ελεγχθεί ιδίως αν η οικεία εθνική ρύθμιση συμβάλλει πράγματι με τρόπο συνεπή και συστηματικό στην επίτευξή του (βλ., σχετικά, απόφαση της 12ης Ιουλίου 2012, HIT και HIT LARIX, C-176/11, EU:C:2012:454, σκέψη 22 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).

45 Όσον αφορά το ζήτημα αν ο εν λόγω περιορισμός είναι κατάλληλος να εξασφαλίσει την υλοποίηση του επιδιωκόμενου σκοπού, παρατηρείται ότι τραπεζικές βεβαιώσεις από δύο διαφορετικά χρηματοπιστωτικά ιδρύματα, όπως αυτές που απαιτούνται κατά την επίμαχη εθνική ρύθμιση, συνιστούν πρόσφορο μέσο προς απόδειξη της οικονομικής και χρηματοοικονομικής επάρκειας του διαγωνιζομένου να ασκεί τη δραστηριότητα της αποδοχής στοιχημάτων.

46 Ειδικότερα, είναι προφανές ότι η υποχρέωση προσκόμισης βεβαιώσεων από δύο χρηματοπιστωτικά ιδρύματα μπορεί να εξασφαλίσει ότι ο επιχειρηματίας θα διαθέτει την απαιτούμενη οικονομική και χρηματοοικονομική επάρκεια για να ανταποκρίνεται στις υποχρεώσεις του έναντι όσων κερδίζουν στοιχήματα. Ως προς το σημείο αυτό, το Δικαστήριο έχει κρίνει ότι η απαίτηση ύπαρξης αρκετά σημαντικού εταιρικού κεφαλαίου ενδέχεται να αποβεί χρήσιμη προς διασφάλιση της οικονομικής και χρηματοοικονομικής επάρκειας (βλ., στο ίδιο πνεύμα, απόφαση της 15ης Σεπτεμβρίου 2011, Dickinger και Ömer, C-347/09, EU:C:2011:582, σκέψη 77).

47 Μένει ακόμη να διερευνηθεί μήπως, λαμβανομένης υπόψη της ευρείας διακριτικής ευχέρειας της οποίας απολαύουν, στον μη εναρμονισμένο τομέα των τυχερών παιγνίων, οι εθνικές αρχές όταν καθορίζουν τις απαιτήσεις που συνεπάγεται η προστασία των καταναλωτών και της δημόσιας τάξης (βλ., υπ' αυτή την έννοια, απόφαση της 12ης Ιουνίου 2014, Digibet και Albers, C-156/13, EU:C:2014:1756, σκέψη 32 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία), η υποχρέωση προσκόμισης δύο βεβαιώσεων από δύο διαφορετικά χρηματοπιστωτικά ιδρύματα βαίνει πέραν του αναγκαίου ορίου για την επίτευξη του επιδιωκόμενου σκοπού, ζήτημα που πρέπει να εξεταστεί υπό το πρίσμα τόσο του σκοπού τον οποίο επιδιώκουν οι αρμόδιες αρχές του οικείου κράτους μέλους όσο και του επιπέδου προστασίας το οποίο προτίθενται να εξασφαλίσουν (βλ. απόφαση της 15ης Σεπτεμβρίου 2011, Dickinger και Ömer, C-347/09, EU:C:2011:582, σκέψη 46 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).

48 Σημειωτέον, στο πλαίσιο αυτό, ότι, όπως επισήμανε ο γενικός εισαγγελέας στα σημεία 80 και 81 των προτάσεών του, λαμβανομένης υπόψη της ιδιαίτερης φύσης των οικονομικών δραστηριοτήτων στον τομέα των τυχερών παιγνίων, δεν φαίνεται να βαίνει πέραν του αναγκαίου ορίου για την επίτευξη του επιδιωκόμενου σκοπού η επιβολή σε όσους διαγωνιζομένους έχουν συσταθεί ως νομικά πρόσωπα εντός της τελευταίας διετίας και έχουν συνολικά έσοδα, από τη δραστηριότητά τους ως φορέων εκμετάλλευσης τυχερών παιγνίων, χαμηλότερα των δύο εκατομμυρίων ευρώ κατά τις δύο τελευταίες οικονομικές χρήσεις να προσκομίσουν κατάλληλες βεβαιώσεις από δύο τουλάχιστον χρηματοπιστωτικά ιδρύματα.

49 Εναπόκειται, πάντως, στο αιτούν δικαστήριο να ελέγξει, λαμβάνοντας ταυτόχρονα υπόψη τις υποδείξεις του Δικαστηρίου και προβαίνοντας σε σφαιρική εκτίμηση όλων των περιστάσεων που συνδέονταν με τη χορήγηση νέων αδειών παραχώρησης, αν οι περιορισμοί τους οποίους επέβαλε το οικείο κράτος μέλος πληρούν τις προϋποθέσεις της νομολογίας του Δικαστηρίου ως προς την αναλογικότητά τους (βλ., σχετικά, απόφαση της 12ης Ιουνίου 2014, Digibet και Albers, C-156/13, EU:C:2014:1756, σκέψη 40 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).

50 Κατόπιν όλων των ανωτέρω σκέψεων, στο πρώτο προδικαστικό ερώτημα πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι το άρθρο 49 ΣΛΕΕ έχει την έννοια ότι επιτρέπει εθνική διάταξη, όπως η επίμαχη στην υπόθεση της κύριας δίκης, που επιβάλλει σε όσους επιχειρηματίες προτίθενται να μετάσχουν σε διαγωνισμό για τη χορήγηση αδειών παραχώρησης στον τομέα των τυχερών παιγνίων και των στοιχημάτων την υποχρέωση να αποδείξουν την οικονομική και χρηματοοικονομική τους επάρκεια μέσω βεβαιώσεων από δύο τουλάχιστον χρηματοπιστωτικά ιδρύματα, χωρίς να παρέχει τη δυνατότητα να αποδειχθεί η εν λόγω επάρκεια με οποιοδήποτε άλλο έγγραφο, εφόσον όμως η διάταξη αυτή πληροί τις περί αναλογικότητας προϋποθέσεις της νομολογίας του Δικαστηρίου, όπερ εναπόκειται στο αιτούν δικαστήριο να ελέγξει.

Επί των δικαστικών εξόδων

51 Δεδομένου ότι η παρούσα διαδικασία έχει ως προς τους διαδίκους της κύριας δίκης τον χαρακτήρα παρεμπίπτοντος που ανέκυψε ενώπιον του εθνικού δικαστηρίου, σ' αυτό εναπόκειται να αποφανθεί επί των δικαστικών εξόδων. Τα έξοδα στα οποία υποβλήθηκαν όσοι υπέβαλαν παρατηρήσεις στο Δικαστήριο, πλην των ως άνω διαδίκων, δεν αποδίδονται.

Για τους λόγους αυτούς, το Δικαστήριο (δεύτερο τμήμα) αποφαίνεται:

1) **Η οδηγία 2004/18/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 31ης Μαρτίου 2004, περί συντονισμού των διαδικασιών σύναψης δημόσιων συμβάσεων έργων, προμηθειών και υπηρεσιών, και ειδικότερα το άρθρο 47, έχουν την έννοια ότι δεν εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής τους εθνική ρύθμιση, όπως η επίμαχη στην υπόθεση της κύριας δίκης, η οποία ρυθμίζει τη χορήγηση αδειών παραχώρησης στον τομέα των τυχερών παιγνίων.**

2) **Το άρθρο 49 ΣΛΕΕ έχει την έννοια ότι επιτρέπει εθνική διάταξη, όπως η επίμαχη στην υπόθεση της κύριας δίκης, που επιβάλλει σε όσους επιχειρηματίες προτίθενται να μετάσχουν σε διαγωνισμό για τη χορήγηση αδειών παραχώρησης στον τομέα των τυχερών παιγνίων και των στοιχημάτων την υποχρέωση να αποδείξουν την οικονομική και χρηματοοικονομική τους επάρκεια μέσω βεβαιώσεων από δύο τουλάχιστον χρηματοπιστωτικά ιδρύματα, χωρίς να παρέχει τη δυνατότητα να αποδειχθεί η εν λόγω επάρκεια με οποιοδήποτε άλλο έγγραφο, εφόσον όμως η διάταξη αυτή πληροί τις περί αναλογικότητας προϋποθέσεις της νομολογίας του Δικαστηρίου, όπερ εναπόκειται στο αιτούν δικαστήριο να ελέγξει.**

(υπογραφές)